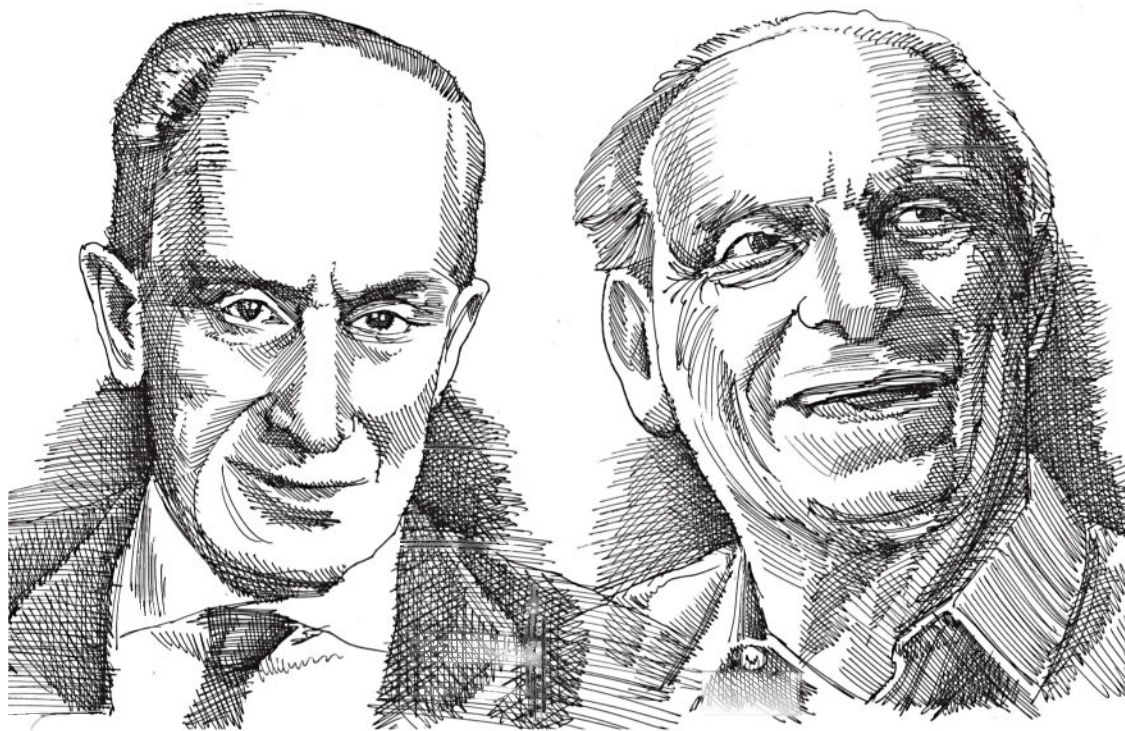

מבט פילוסופי

מבט פילוסופי < 59 על ליברליזם ודמוקרטיה

ההבדלים בין ליברליזם ודמוקרטיה, שתי התיאוריות הפוליטיות הבולטות במאה ה-20

נורברטו בוביו (מימין) וג'ובאני סארטורי (שמאל) בילבי

בין

נורברטו בוביו (1909-2004), היה פרופסור לפילוסופיה פוליטית באוניברסיטת טורינו. זכה בפרסים אקדמיים בינלאומיים רבים על כתביו שדנו בביקורת הדמוקרטיה המערבית. המשפטנית, זוכת פרס ישראל, פרופ' רות גביזון (-2020) (1945), תיארה את בוביו כאחד מהחשובים והבהירים מבין הפילוסופים של המדינה והמשפט שהעמידה איטליה במאה העשרים, וכמי שחזה בהתמוטטות הדמוקרטיה האילקית ואף בניסיונות לבנות אותה מחדש. לטעמה, ניסיון חייו הוביל אותו לפתח תפיסה מפוכחת מאוד באשר לתוחלתן של הדמוקרטיה, ולקרוא לאקטיביות פוליטית מתמדת בכדי לשמור על קיומן. ג'ובאני סארטורי (1924-2017), היה פרופסור למדע המדינה באוניברסיטת פירנצה, שהתמחה בתיאוריה של הדמוקרטיה, במפלגות פוליטיות ובפוליטיקה השוואתית. הוא כיהן כפרופסור באוניברסיטת סטנפורד ובאוניברסיטת קולומביה בארה"ב כעשרים שנה. זכה בפרסים בינלאומיים על תרומתו להבנת התיאוריה של הדמוקרטיה המודרנית והתהליכים החברתיים והפוליטיים השונים המאפיינים אותן.

ספרים מומלצים

● עתיד הדמוקרטיה / נורברטו בוביו
תרגום: דליה עמית
הוצאה: המכון הישראלי לדמוקרטיה והוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס
שנת תרגום לעברית: 2002
מס' עמודים: 184

● Giovanni Sartori / The Theory of Democracy Revisited
הוצאה: Chatham House
שנת הוצאה: 1987
מס' עמודים: 542

סוקתי הכולל הענקת תמריצים ליושבי הפריפריה, על מנת לצמצם פערים ביניהם ובין תושבי הערים הגדולות. מנגד, אפשר כי נהיה מוכנים להחזיק שר על תוצאות "שווינוניות בלתי מושגות" על מנת להבטיח כי הפערים הסוציו אקונומיים או פערי השכלה אכן הולכים ומצטמצמים. לדוגמה: תכניות גיוס ותעסוקה מיוחדות, בתנאים מקיפים, לאוכלוסיות שלא נהגו להתגייס לצבא או להיטמע בשוק העבודה. סארטורי טוען כי הדרך היחידה לבסס בחברה הדמוקרטית את אידיאל השוויון החמקמק היא על ידי רגולציה מתמדת באמצעות ועדות מדינה, התרות כיצד לעקור מן השורש את סוגי אי השוויון ואת הפערים החברתיים.

מיושם ערך השוויון מעלה את הסיכוי שבחברה זו כל הקולות החברתיים והפוליטיים יוכלו להבטיח את זכותם לדבר ולהישמע (Isogoria), וכן לבחור ולהיבחר באופן חופשי למוסדות המדינה.

הוגים ניא ליברלים כלכליים ודאי יעוררו על הצדקה שבתעודת ערך השוויון על פני ערך היוזמה הפרטית. הם יטענו כי אין כל הצדקה בהתערבות של מוסדות המדינה בחיי הכלכלה החופשית, וכי כל התערבות כזאת היא שריר של תפיסת עולם סוציאליסטית או סוציאל דמוקרטית.

עם זאת, עצם ההתנגשות שהוצגה כאן בין שוויון בעצם החוק ובין יוזמה הפרטית, היא כשלעצמה ראייה לכך כי הדמוקרטיה והליברליזם עשויות לדור ביחד בתאם יחסי, אבל גם תוך מתח בלתי פוסק. ספק אם ניתן לפוגג אותו, אבל יש לשוב ולבחון אותו מחדש, מעת לעת, וגם לגבש הסכמות רחבות לגבי תחולתו וגדריו.

גד יהדיו ולשתף פעולה, כדי להוציא לפועל יוזמות משותפות לטובת החברה כולה. בוביו כמובן אינו שולל מכל וכל את האפשרות לפיה תתכן פעילות דמוקרטית וליברלית שתעלינה בקנה אחד עם הטוב המשותף. עם זאת, הוא מתריע על המתח הקיים בין שתי התפיסות, ועל כך שלמשל, פעילות ליברלית כוחנית נחושה מצד בעלי יוזמה, שאינה מוסכמת על חלק גדול מאזרחיה של הדמוקרטיה, מטילה איום על העתיד הדמוקרטי של החברה.

סוגיית השוויון - נקודת מבחן

לדעת פרופ' ג'ובאני סארטורי, נקודה אשר באמצעותה ניתן לבחון את מחויבות הממשל במדינה דמוקרטית לערך השוויון בפני החוק (Isonomy), היא נכונותו לצמצם פערים בהכנסה ובהשכלה ולהעניק הזדמנויות לכלל האזרחים, בני המגזרים השונים. לדעתו, זו נקודת מבחן אקוטית לבחינת מערכת היחסים בין דמוקרטיה ובין ליברליזם בחברה.

על פי סארטורי, ערך השוויון מסמל את המאבק האנושי כנגד גורל ומקרה, פערי מעמדות שרירותיים, זכויות יתר מגובשות, ואי צדק כוחני. שוויון הוא אידיאל המצריך טיפול מתמיד כדי לממשו בחיי החברה הדמוקרטית. הטיפול עשוי להיעשות בדרך "פחות שוויונית" על מנת להגיע לתוצאה "יותר שוויונית". לדוגמה: נקיטת העדפה מתקנת לזמן מוגבל בחלוקת משאבים למגזר מסוים שקופה בעבר. או לחלופין: עידוד כלכלי, השכלתי ותע

פת ובכפופות לחוק ומשפט מוסכמים, היא התשתית לכל חברה דמוקרטית או לכל כלכלת שוק חופשי.

מכאן עולה שזכויות האזרח וחירות הפרט הניתנות בדמוקרטיה הן הבסיס העקרוני הראשוני על גביו ניתן לקיים מצע חברתי-כלכלי משותף.

בין היתר, משום שהדמוקרטיה והחברתיות הליברליות מכירות בכך שהאדם הוא יצור חברתי ופוליטי, שאינו מעוניין להעביר את ימיו בכיבוד או בניכור, וכי תפקיד החברה הוא להציע לו נתיבי השתלבות והתחברות (סוציאליזציה), כך שהוא יועיל לחברה והחברה תועיל לו.

לדעת בוביו ההבדל בין דמוקרטיה לליברליזם מתבטא בגישות השונות שלהן בנוגע לפרט. המטרת הליברלית מרגישה את זכויותיו של הפרט, ובמיוחד את זכותו לחיזוק השפעתו על החברה, ככל שמרשה החוק. הליברליסט הוא בעצם יום, המנסה לגרום ליזומות ליצאת מן הכוח אל הפועל, וזאת מבלי שהוא רואה עצמו בהכרח כחבר מחויב ואחראי לחברה ולקהילה אליה הוא משתייך.

מנגד, המטרת הדמוקרטית מבקשת ליצור התאגדות של פרטים, על מנת לקדם יוזמות פוליטיות, מדיניות וכלכליות - לטובת כלל האזרחים ותוך התחשבות מרבית בסוגיית הטוב המשותף (למרב המצביעים).

בניגוד לתרבות הליברליזם, המסמכת על תכונותיהם הסוליסטיות של יחידים להוביל ולגווס, התרבות הדמוקרטית נשענת על משא ומתן, הידברות, ויתורים ופשרות. כל אלה מביאים אנשים מרקע שונה, המבישים לקדם מטרת שונות, להתא

שושן רז

ד"ר שושן רז הוא חוקר ומלמד פילוסופיה היסטוריה של הרעיונות באוניברסיטת בן גוריון בנגב; יוצר, מתרגם, עורך ובלוגר

"...יש לשוב ולהדגיש ללא לאות שהתורה הדמוקרטית מבוססת על תפיסה אינדיבידואליסטית של החברה, וכך גם התפיסה הליברלית... מכך ניתן להבין מדוע קיימת דמוקרטיה מודרנית רק במקום שחירויות בסיסיות זכו לחברה הוקתית.

מובן ששום תפיסה אינדיבידואליסטית של החברה, אונטולוגית או מתודולוגית, אינה מתעלמת מהעובדה שהאדם הוא יצור חברתי שאינו מסוגל לחיות בבידוד, להלכה ולמעשה.

אולם יחסי היחיד והחברה נתפסים באורח שונה על ידי הליברלים ועל ידי הדמוקרטיה: לדידו של הליברליזם היחיד מנותק מהגוף האורגני של הקהילה ונגזר עליו לחיות, לפחות חלק ניכר מחייו, מחוץ לרחם האם, בעולם בלתי מוכר ומנוכר, מלא סכנות המאיימות את מאבק החייה-דמות שלו; לעומת זאת הדמוקרטיה יוצרת קשרים הדוקים של היחיד עם יחידים אחרים הדומים לו, ומחייבת מלאכותי זה נוצרת החברה לא כמכלול אורגני אלא כהתאגדות של פרטים חופשיים.

הליברליזם מודגיש את יכולתו של הפרט לעצב את עצמו; הדמוקרטיה משבחת מעל הכול את יכולת הפרט להתגבר על הבידוד בעזרת תחבולות, המאפשרות בסופו של דבר סינון שלטון לא עריץ. ביסודו של דבר מדובר בשתי תפיסות שונות של פוטנציאל הפרט: במיקרוקוסם מוס, ככוליות שלמה לעצמה, או לחלופין כישות בלתי ניתנת לחלוקה אך ניתנת לחיבור באופנים שונים עם ישויות דומות אחרות, היוצרות ישות חדשה ברמה גבוהה יותר."

(נורברטו בוביו, "עתיד הדמוקרטיה", תרגמה מאיטלקית: דליה עמית, עורך מדעי: גדעון רהט, הקדמה: פרופ' רות גביזון, הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים 2002, פתח דבר עמוד ט"ו-ט"ז)

הדמוקרטיה והליברליזם - האם הולכים יחדיו?

לדעת פרופ' נורברטו בוביו, המכנה המשותף בין הדמוקרטיה ובין הליברליזם הוא בהיותן שתי תורות המש' תיות עצמן על תפיסה לפיה יחידים (אזרחים) יוצרים את החברה. התאגדות הפרטים והסכמתם לפועל יחד, בתאם לתועלת משותפת